

Tartu Ülikool
Majandusteaduskond

EESTI ARENGU JÄTKUSUUTLIKKUSE REGIONAALSED PROBLEEMID

Kollektiivne monograafia

Vastutavad toimetajad: erakorraline prof. J. Reiljan,
MA K. Ukrainski

Tartu 2005

Retsensendid:

Prof. Sulev Mäeltsemees, TTÜ humanitaarteaduskonna dekaan

Prof. Helje Kaldaru, TÜ majandusteaduskonna prodekaan

Keeletoimetaja

Kaane kujundanud

Käesolev uurimus valmis EV Haridus- ja Teadusministeeriumi
sihtfinantseerimise projekti T0107 ja sihtasutuse Eesti Teadusfond
grandi nr 5709 raames

© Tartu Ülikool, 2005

ISBN

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ut.ee

Sisukord

Sisukord	3
Eessõna	10
I OSA. Jätkusuutlikkuse kontseptsiooni rakendamine riigi regionaalse arengu kujundamisel ja hindamisel	12
I PEATÜKK. JÄTKUSUUTLIKKUSE KONTSEPTSIOONI TEOREETILISED JA METODOLOOGILISED ALUSED	12
Sissejuhatus	12
1.1. Jätkusuutlikkuse määratlemine	14
1.2. Jätkusuutlikkuse olemuse analüüs	17
1.3. Arengu jätkusuutlikkust tagav otsustusprotsess	25
1.4. Jätkusuutlikkus konkurentsi tingimustes	30
1.5. Jätkusuutmatuse vältimine	33
Kokkuvõte	35
2. PEATÜKK. REGIONAALSE ARENGU JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALÜÜSI ALUSED	37
Sissejuhatus	37
2.1. Regionaalse arengu jätkusuutlikkuse analüüsi tähtsus	37
2.2. Regioon arengu jätkusuutlikkuse analüüsi objektina	42
2.3. Regionaalse arengu jätkusuutlikkuse analüüsi struktuur	47
Kokkuvõte	51
3. PEATÜKK. REGIOONIDE ARENGU JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALÜÜSI INFORMATSIOONILINE ALUS JA METOODIKA	52
Sissejuhatus	52
3.1. Regionaalse arengu jätkusuutlikkuse analüüsi näitajate süsteem	53

3.2. Regionaalse arengu jätkusuutlikkuse analüüsi meetodika.....	61
Kokkuvõte	68
4. PEATÜKK. EESTI REGIONAALSE ARENGU FINANTSILISE JÄTKUSUUTLIKKUSE MODELLEERIMINE JA ANALÜÜS	70
Sissejuhatus	70
4.1. Eesti kohalike omavalitsuste võrdlevanalüüs tulu- ja kulunäitajate alusel	72
4.2. Eesti kohalike omavalitsuste tulunäitajate komponentanalüüs ja koondhinnang	98
4.3. Omavalitsuste tulusüsteemi komponentide mõju kulutasemele, -struktuurile ja -dünaamikale.....	108
Kokkuvõte	114
II OSA. REGIONAALSE DEPRIVATSIOONI MÕJU EESTI JÄTKUSUUTLIKULE ARENGULE	117
5. PEATÜKK. REGIONAALSE DEPRIVATSIOONI HINDAMINE OMAVALITSUSTE SOTSIAALSE JÄTKUSUUTLIKKUSE ASPEKTIST	117
Sissejuhatus	117
5.1. Regiooni sotsiaalne jätkusuutlikkus ning selle seosed majandusliku ja keskkondliku jätkusuutlikkusega.....	118
5.2. Sotsiaalse ja majandusliku jätkusuutlikkuse mõõtmine.....	121
5.3. Deprivatsiooni indeksi kasutamine regiooni sotsiaalse jätkusuutlikkuse hindamiseks	124
Kokkuvõte	127
6. PEATÜKK. DEPRIVATSIOON EESTI OMAVALITSUSTES JA MAAKONDADES 2000. AASTAL	128
Sissejuhatus	128
6.1. Deprivatsiooni-indeksi koostamise põhimõtted.....	128
6.2. Mitmese deprivatsiooni indeksid ja nende moodustamine Eesti omavalitsuste lõikes.....	132

6.3. Deprivatsioon Eesti omavalitsustes 2000. aastal	135
6.4. Mitmese deprivatsiooni koondhinnang Eesti maakondades 2000. aastal	152
Kokkuvõte	156
PEATÜKK 7. REGIONAALSE JÄTKUSUUTLIKKUSE SUURENDAMINE DEPRIVATSIOONI ALANDAMISE TEEL .	157
Sissejuhatus	157
7.1. Majanduspoliitilised võimalused ja piirangud deprivatsiooni alandamiseks.....	157
7.2. Mitmene deprivatsioon omavalitsuse ressursivajaduse peegeldajana	162
Kokkuvõte	168
III OSA. ETTEVÕTLUSE JÄTKUSUUTLIKKUS.....	169
8. PEATÜKK. ETTEVÕTLUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE HINDAMISE TEOREETILISED ALUSED.....	169
Sissejuhatus	169
8.1. Ettevõtluse jätkusuutlikkuse olemus ja seos riigi kui terviku jätkusuutlikkusega	169
8.2. Ettevõtluse jätkusuutlikkuse hindamise tähtsus ja sellega seotud probleemid.....	172
8.3. Olemasolevad viisid ettevõtluse jätkusuutlikkuse hindamiseks	174
8.4. Meetod Eesti ettevõtluse jätkusuutlikkuse ligikaudseks hindamiseks	178
Kokkuvõte	181
9. PEATÜKK. EESTI ETTEVÕTLUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE LIGIKAUDNE HINNANG MAAKONNITI.....	182
Sissejuhatus	182
9.1. Näitajate valik.....	182

9.2. Eesti ettevõtluse hetkeseis	186
9.4. Eesti ettevõtluse jätkusuutlikkuse hindamine	195
Kokkuvõte	200
10. PEATÜKK. EESTI ETTEVÕTLUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE SUURENDAMISE VIISID	201
Sissejuhatus	201
10.1. Mõned võimalused ettevõtluse jätkusuutlikkuse suurendamiseks.....	201
10.2. Jätkusuutlikkuse suurendamise vajadus Eestis	202
10.3. Mõned ettepanekud Eesti ettevõtluse jätkusuutlikkuse suurendamiseks.....	210
Kokkuvõte	213
IV OSA. AVALIKU SEKTORI FIRMADE ARENGU REGIONAALNE JÄTKUSUUTLIKKUS	214
11. PEATÜKK. AVALIKU SEKTORI FIRMADE JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALÜÜSI TEOREETILISED ALUSED	214
Sissejuhatus	214
11.1. Avaliku sektori firmade omapära	215
11.2. Jätkusuutlikkuse üldine kontseptsioon.....	219
11.3. Avaliku sektori firmade jätkusuutlikkuse teoreetiline kontseptsioon.....	223
11.4. Avaliku sektori firmade jätkusuutlikkuse mõõtmine	228
Kokkuvõte	234
12. PEATÜKK. EESTI AVALIKU SEKTORI FIRMADE JÄTKUSUUTLIKKUSE HINNANG.....	236
Sissejuhatus	236
12.1. Avaliku sektori firmad Eestis	237
12.2. Eesti avaliku sektori firmade majanduslik jätkusuutlikkus.....	242

12.3. Eesti avaliku sektori firmade sotsiaalne jätkusuutlikkus	250
Kokkuvõte	257
V OSA. AVALIKU SEKTORI INVESTEERINGUD EESTI REGIONAALSE ARENGU JÄTKUSUUTLIKKUSE TAGAMISEL	259
13. PEATÜKK. AVALIKU SEKTORI INVESTEERINGUTE ROLL JÄTKUSUUTLIKU ARENGU TAGAMISEL	259
Sissejuhatus	259
13.1. Jätkusuutliku arengu kontseptsioon	260
13.2. Avaliku sektori investeeringud jätkusuutliku arengu kontseptsioonis	262
13.3. Jätkusuutlikkuse tagamiseks vajaliku avaliku sektori investeeringute mahu määratlemise võimalused	268
Kokkuvõte	272
14. PEATÜKK. EESTI MAAKONDADE JÄTKUSUUTLIKKUSE HINDAMINE	274
Sissejuhatus	274
14.1. Maakondade jätkusuutlikkuse hindamiseks kasutatavate indeksite koostamise põhimõtted.....	275
14.2. Keskkonna jätkusuutlikkuse osaindeks Eesti maakondades	276
14.3. Infrastruktuuri jätkusuutlikkuse osaindeks Eesti maakondades	285
14.4. Sotsiaalvaldkonna jätkusuutlikkuse osaindeks Eesti maakondades	292
Kokkuvõte	300
15. PEATÜKK. EESTI KOHALIKE OMAVALITSUSTE INVESTEERIMISTEGEVUSE SEOS JÄTKUSUUTLIKKUSE NÄITAJATEGA.....	303
Sissejuhatus	303

15.1. Eesti maakondade positsioonid jätkusuutlikkuse koondindeksi alusel.....	304
15.2. Kohalike omavalitsuste investeeringud keskkonnakaitssesse	307
15.3. Kohalike omavalitsuste investeeringud infrastruktuuri ja füüsilisse kapitali	311
15.4. Kohalike omavalitsuste investeeringud inim- ja sotsiaalkapitali	315
Kokkuvõte	320
VI OSA. KOHALIKU OMAVALITSUSE JÄTKUSUUTLIKKUS JA SEDA MÕJUTAVAD TEGURID	326
16. PEATÜKK. KOHALIKU OMAVALITSUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE HINDAMISE TEOREETILISED ALUSED	326
Sissejuhatus	326
16. 1. Jätkusuutlikkuse kontseptsiooni rakendamisest kohaliku omavalitsuse tasandil.....	327
16.2. Subsidiaarsuse printsiip ja kohaliku omavalitsuse konkurentsivõime jätkusuutlikkuse eeldusena.....	331
16.3. Detsentraliseerimine ühena jätkusuutliku arengu saavutamise meetmetest.....	334
16.4. Eesti kohalike omavalitsuste süsteem ja selle regionaalsed iseärasused.....	338
Kokkuvõte	342
17. PEATÜKK. EESTI KOHALIKE OMAVALITSUSTE JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALÜÜS REGIOONITI	344
Sissejuhatus	344
17.1. KOV jätkusuutliku heaolu indeksi arvutamise meetodika ja andmebaas	345
17.2. Põhja-Eesti regiooni KOV-de heaoluindeksid.....	349

17.3. Kirde-Eesti regiooni KOV-de jätkusuutlikkuse indeksid ...	355
17.4. Kesk-Eesti regiooni KOV-de jätkusuutlikkuse indeksid	360
17.5. Lääne-Eesti regiooni KOV-de jätkusuutlikkuse indeksid...	362
17. 6. Lõuna-Eesti regiooni KOV-de järjestus jätkusuutlikkuse indeksi alusel	364
3.1. Kokkuvõte	365
18. PEATÜKK. KOHALIKE OMAVALITSUSTE JÄTKUSUUTLIKKUSE PARANDAMISE VÕIMALUSED	375
Sissejuhatus	375
18.1. Haridusteenuse pakkumine ühena omavalitsuse jätkusuutlikkuse tõstmise võimalustest.....	375
18.2. KOV-i pakutava haridusteenuse sõltuvus elanike arvust....	378
18.3. Negatiivsed trendid Eesti KOV-de liikumisel jätkusuutlikkuse trajektoiril	381
18.4. Kooli pidamine – kas KOV kohustus või vaba valik?	383
18.5. KOV-de liitumine – kas seda stimuleerida või mitte?	386
Kokkuvõte	387
Kasutatud kirjandus	388

Eessõna

Teaduslik uurimistöo on TÜ välismajanduse õppetoolis selle loomisest alates suunatud Eesti konkurentsivõime järjekindlale pikaajalisele tõstmisele ühiskonna eri valdkondade arengu tasakaalustamise teel. Ainult pikaajalisi eesmärke järgivat tasakaalustatud arengut saab käsitleda jätkusuutlikuna. Eestil on arengu jätkusuutlikkuse tagamiseks vaja lahendada terve rida suuri probleeme majanduse ja ühiskonna, majanduse ja keskkonna ning ühiskonna ja keskkonna suhete tasakaalustamisel, aga samuti riigi ühiskonnaelu erinevate valdkondade tasakaalustatud suhete kujundamisel välismaailmaga.

Riigi arengu iseloomustamisel tuuakse tavaliselt eraldi välja regionaalne aspekt. Regioonid võivad erineda ressurssidega varustatuselt, neis võivad olla erinevad looduslikud tingimused ja nende ühendus teiste regioonidega võib erineda, erinev on sageli ka elanikkonna potentsiaal ja ettevõtlikkus, mistõttu kujuneb erinevaks ka regionaalsete üksuste panus riigi kui terviku arengu jätkusuutlikkusse. Samal ajal tuleb aga riigil süstemaatiliselt tegeleda kõigi oma regioonide arengu tasakaalustamisega, sest regionaalse arengu tasakaalustamatus hakkab majanduslikke ja sotsiaalseid vastuolusid tekitades pikas perspektiivis negatiivselt mõjutama riigi arengu jätkusuutlikkust.

Käesolevas kollektiivses monograafias käsitlevadki TÜ välismajanduse õppetooli teadurid Eesti arengu jätkusuutlikkuse regionaalseid aspekte. Loomulikult suudeti laiaast teemaderingist vaatluse alla võtta ainult väike osa. Eesmärgiks oli analüüsida Eesti regionaalset arengut uutest tahkudest ja uut lähenemisviisi rakendades. Uurimisgrupi juhina avaldan siinkohal lootust, et eesmärk õnnestus saavutada. Regioonide finantsseisund ja dünaamika, deprivatsioon, ettevõtetus, avaliku sektori ettevõtted ja investeeringud ei ole ei ole sellises ulatuses varem Eestis käsitlust leidnud. Erinevate teemade käsitus erinevate autorite poolt ühendab tervikuks ühine lähenemisviis: määratleda jätkusuutlikkuse olemus uuritavas valdkonnas, analüüsida jätkusuutlikkust vaatlusaluses valdkonnas empiirili-

selt erinevate näitajate alusel ja anda sellele komplekshinnang. Võimaluse korral pakutakse välja ka arengu jätkusuutlikkuse suurendamise teed.

Jätkusuutlikkuse paradigma on veel alles kujunemisjärgus. Ka käesoleva raamatu autorid lähenevad jätkusuutlikkusele erinevalt, tõstes esile erinevaid elemente ja seoseid. Kahtlemata väheneb seeläbi lähenemisviisi ühtsus, kuid suureneb käsitluse mitmekülgsus. Lugejal peaks tekkima selgem ettekujutus regionaalarengu probleemide identifitseerimise, analüüsi ja lahendusteede leidmise keerukusest.

Autorid avaldavad siirast tänu Tallinna Tehnikaülikooli humanitaarteaduskonna dekaanile prof. Sulev Mäeltsemehele ja ja Tartu Ülikooli majandusteaduskonna prodekaanile prof. Helje Kaldarule, kes retsensentidena tegid ära suure töö raamatu käsikirjas leidunud puuduste kõrvaldamiseks. Mitmedki nende näpunäited võimaldavad edasist uurimistööd regionaalarengu valdkonnas paremini kavandada ja sisukamalt läbi viia.

Käesoleva kollektiivse monograafia autorid ja nende panused:

Janno Reiljan, TÜ välismajanduse erakorraline professor, majandusdoktor – eessõns ja I osa;

Dorel Tamm, teadur, majandusmagister – 4. peatüki kaasautor;

Kadri Ukrainski, teadur, majandusmagister – II osa;

Tiia Vissak, vanemteadur, majandusdoktor – III osa;

Kairi Ramcke, teadur, majandusmagister – IV osa;

Kadi Timpmann, majandusteaduse bakalaureus – V osa;

Elvi Ulst, erakorraline vanemteadur, majandusdoktor – VI osa.

Autorid on tähelepanelikule lugejale tänulikud ettepanekute, märkuste ja kriitika eest, mida ootame e-posti aadressil Janno.Reiljan@ut.ee

Autorite nimel

Janno Reiljan,

TÜ välismajanduse erakorraline professor